

УДК 159.95

СОЦІАЛЬНИЙ СТЕРЕОТИП ПРОФЕСІЇ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГА

Самкова О.М., аспірант,
викладач кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті проаналізовані особливості соціального стереотипу професії на різних етапах професійного становлення психолога, формування особистісних, професійних та міжособистісних якостей, що становлять образ психолога, а у процесі навчання та практичної діяльності розвиваються і сприяють успішній реалізації обраної професійної діяльності.

Ключові слова: соціальний стереотип професії, образ психолога, професійне становлення.

В статье проанализированы особенности социального стереотипа профессии на разных этапах профессионального становления психолога, формирование личностных, профессиональных, межличностных качеств, которые характеризуют образ психолога, и в процессе обучения и практической деятельности развиваются и способствуют успешной реализации избранной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: социальный стереотип профессии, образ психолога, профессиональное становление.

Samkova O.M. SOCIAL STEREOTYPE PROFESSION AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONAL FORMATION OF A PSYCHOLOGIST

The article analyzes features of social stereotype of profession at various stages of becoming a professional psychologist, formation of personal, professional and interpersonal skills that make up image of a psychologist, and learning and practice contribute to successfully implement chosen professional activity.

Key words: social stereotype of the profession, image of a psychologist, professional development.

Постановка проблеми. Проблемою вивчення соціального стереотипу займаються протягом тривалого часу, але не має чітких уявлень щодо особливостей формування, структури, чіткого обґрунтування методів, що використовуються при їх емпіричному дослідженні. Процес формування соціального стереотипу професії має свої особливості і тому доцільно визначити, які саме, як вони формуються, чи відбувається трансформація соціального стереотипу професії у процесі навчання та практичної діяльності психолога, враховуючи те, що одна з характеристик стереотипу – це сталість [1].

Ступінь розробленості проблеми. Трактують соціальних стереотипів як характеристик, що упереджено описують членів соціальних груп, приписують їм ті чи інші ознаки та асоціюються з ними, представлене у роботах В. Агеєва, О. Клайнберга, У. Ліпмана, К. Маколі, П. Окуса, Г. Олпорта, С. Фіска, Дж. Тернера, А. Тешлера, П. Шихирева [1]. Окрім цього у дослідженнях звертається увага на точність стереотипів і їх атрибутну валідність (К. Ясперс, М. Хьюстон). Відзначається зв'язок стереотипів із груповими уявленнями у семантичному вираженні засобами ментальних асоціацій, виявлений Ч. Стангором і Дж. Ланджем. Сутність стереотипів як форми соціального пізнання висвітлюється у роботах У. Стефана й інших. Слід зазначити, що дослідження

особливості уявлень як власної складової стереотипів висвітлюються у наукових роботах Ж.-К. Абрака, В. Войтка, Е. Мелібруди, А. Петровського. Про відмінності стереотипів і особистісних переконань зазначено у працях Дж. Біргема, К. Брейлі, П. Дівайя. Зміст етнічної стереотипізації розглядає Д. Кац. Способи професійного впливу на особистість із метою подолання стереотипності мислення характеризуються у працях Дж. Дакіттона [1].

Поведінковим виявом стереотипів є процес стереотипізації об'єктів дійсності. Стереотипізація є складовою соціальної перцепції людини (В. Агеєв, Г. Андреєва, Дж. Брунер, О. Бодальов) [4].

Психологами (К. Абульханова-Славська, В. Агеєв, О. Бодальов, І. Волков, М. Воловикова, В. Єлісеєв та ін.) вводиться поняття образу-стереотипу професії, як одного з видів соціального стереотипу, який характеризується схематизованим уявленням про тип особистості певної людської спільності. Тобто, констатується, що професійний стереотип – це певний тип стереотипу соціального. Отже, можна робити наголос на наявності певних сформованих у суспільстві типологій особистості в рамках даної професії, як соціального утворення, що створюються на основі буденної свідомості [3].

У сучасній науці, досліджуючи стереотипи, виділена певна типологія стереотипів,

яка розроблена Н. Сорокіною. В залежності від того, за яким типом (критерієм) класифікують стереотипи, виділяють і їх види:

за суб'єктом стереотипізації – колективні і індивідуальні;

за об'єктом стереотипізації – антропологічні стереотипи (також стереотипи персоналії і соціальні стереотипи), подієві, предметні (в тому числі речові, понятійні);

за типом соціальної групи, як об'єкта стереотипізації (для соціальних стереотипів) – гендерні, вікові, професійні, расові, етнічні, релігійні, регіональні, класові, політичні і ін.;

за відношенням «свій» / «чужий» – автостереотипи, гетеростереотипи;

за співвідношенням «реальний» / «передбачуваний» – прямі, переносні (метастереотипи);

за ступенем типовості приписуваних характеристик – власне стереотип (типові характеристики) та контрстереотип (нетипові характеристики);

за змістом афективного компонента стереотипу – позитивні, негативні, ствердуючі, заперечливі;

за інтенсивністю емоційного заряду – інтенсивні, медіальні (середні);

за співвідношенням компонентів структури – забобони, евристики, норми і традиції;

за механізмом формування – дедуктивні, індуктивні;

за умовами формування – інтенціональні, спонтанні;

за об'ємом впливу на суспільну свідомість і соціальне несвідоме – стереотипи картини світу, світоглядні стереотипи, стереотипи мислення, методологічні, методичні, технологічні стереотипи;

за ступенем мінливості – закріплені, гнучкі, стійкі, рухомі, глибинні, поверхневі;

за ступенем необхідності в буденному житті – необхідні, деструктивні;

за ступенем адекватності відображення дійсності – точні, неточні, достеменні, помилкові.

Критерії типологізації стереотипів і виділені на їх основі види стереотипів відображають розгляд феномену стереотипу з різних точок зору. Кожен виділений тип дає окремий напрям роботи над стереотипами, створена теорія розкриває суб'єктивно-об'єктивний вимір існування стереотипів, варіативність їх структури, процесів формування, функціонування в суспільстві.

Ми вивчали стереотипи за типом соціальної групи, як об'єкт стереотипізації (для соціальних стереотипів), а саме соціальний стереотип професії. На становлення професійних стереотипів діяльності значний

вплив здійснюють соціальні установки, які характеризують як відносно стійкі образи соціальних об'єктів.

Науковець В. Петренко стверджує, що можливість ідентифікації в професії обумовлюється наявністю психологічної близькості між ціннісними орієнтаціями суб'єкта та світом професії. Цей процес є двостороннім: особистість шліфується професією, але і має право вибору її. Цей вибір, вочевидь, ґрунтується на знаннях і уявленнях про об'єктивні особливості професії, а також обумовлюється престижністю, статусом, суб'єктивним образом, створеним у суспільстві. Таким чином, соціальні уявлення дають змогу аналізувати поведінку в різноманітних професійних та соціальних групах. Такі уявлення, як форма колективного знання будуються на основі інформації, оцінок, що отримуються за допомогою освіти тощо [4].

Метою статті є проаналізувати особливості соціального стереотипу професії на різних етапах професійного становлення психолога, представлення авторської методики визначення професійних стереотипів.

Виклад основного матеріалу. Щоб отримати більш чітку картину про формування соціального стереотипу професії у процесі навчання та практичної діяльності психолога ми провели емпіричне дослідження.

У нашому дослідженні взяли участь студенти I та V курсу Херсонського державного університету факультету психології, історії та соціології, а також психологи м. Херсона, які займаються практичною діяльністю. Загальна кількість респондентів, що взяли участь у дослідженні, складала 190 осіб.

Респондентам була запропонована розроблена нами авторська методика «Методика визначення професійних стереотипів». Вивчаючи психологічні феномени, в структурі професійних стереотипів виділяють когнітивний (система уявлень, установок про професіонала спеціаліста, професійну діяльність і ін.), афективний (професійна самооцінка, задоволеність психологічною працею і ін.) і поведінковий (система патернів професійної поведінки) компоненти. У розробці методики ми спиралися саме на такий підхід у структурі соціальних стереотипів професії.

Методика визначення професійних стереотипів, їх компонентів розроблена з метою з'ясування стереотипного образу професії психолог, який передбачає взаємозв'язок особистісних (лідерські, емоційні, вольові, інтелектуальні риси), професійних (професійний розвиток, професійна

позиція, що полегшує процес формування професійної самосвідомості і професійної ідентичності) та міжособистісних якостей особистості. Оцінка особистості психолога у вигляді професійно важливих якостей не викликає складності, оскільки у студентів 1 курсу вже є уявлення про те, якими особистісними якостями повинен володіти психолог. Ми вважаємо, що в суспільстві існує стереотипний образ психолога, який є стійким, сформованим, під впливом масових комунікацій, які формують досвід багатьох людей ідентичним. Образ професії відіграє важливу роль у процесі професіоналізації особистості. Важливою є система уявлень про професійну діяльність психолога, як змінюються ці уявлення, чи відбувається ускладнення і диференціація.

Але разом із тим у процесі навчання та практичної діяльності психолога відбувається трансформація соціального стереотипу професії, безумовно, це відбувається під дією механізму рефлексії та у процесі професійної ідентифікації. Оскільки соціальний стереотип професії становить зміст самої діяльності і характеристику суб'єкта діяльності, нами вивчався «Образ психолога» (сформовані індивідуальні стереотипи даної професії).

У нашому дослідженні за інструкцією респонденти оцінювали особистість психолога, перераховуючи якості, які, на їх думку, характеризують образ психолога.

Оскільки на різних етапах професійного становлення використовувалися різні описові категорії для характеристики образу психолога, то далі наведемо частотні кругові діаграми для кожної групи досліджуваних без порівняння частот між групами.

Контент-аналіз якостей особистості, виявлених за допомогою методики – «Методика визначення професійних стереотипів».

Рис. 1. Особистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 1-го курсу

Рис. 2. Професійні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 1-го курсу

Рис. 3. Міжособистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 1-го курсу

За результатами контент аналізу при оцінці «Образу психолога» у студентів 1 курсу при перерахуванні особистісних якостей переважають такі, як: вміє слухати (33%), розумний (26%), добрий (26%), спокійний (15%); серед професійних якостей переважають: толерантність (35%), досвідченість (28%), компетентність (22%), зацікавленість професією (15%), міжособистісні: розуміючий, емпатійний (32%), гуманність (28%), комунікабельність (25%), альтруїзм (15%).

Рис. 4. Особистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 5-го курсу

Рис. 5. Професійні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 5-го курсу

Рис. 8. Професійні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі практикуючих психологів

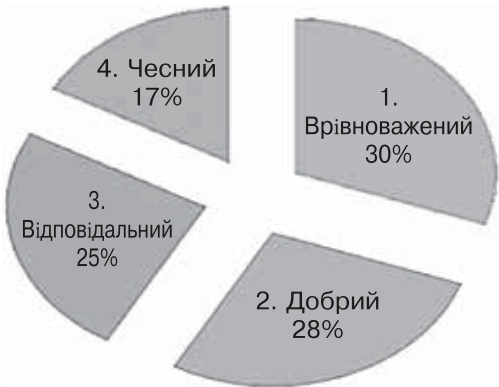
Рис. 6. Міжособистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі студентів 5-го курсу

Рис. 9. Міжособистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі практикуючих психологів

У студентів 5 курсу при перерахуванні особистісних якостей переважають такі, як: розумний (29%), врівноважений (26%), знаючий (23%), стриманий (22%); серед професійних якостей переважають: професіоналізм (31%), компетентність (30%), етичність (22%), досвід (17%), а серед міжособистісних: комунікабельність (39%), емпатійність (31%), гуманність (30%).

У групі психологів, які займаються практичною діяльністю, із особистісних якостей переважають: врівноважений (30%), добрий (28%), відповідальний (25%), чесний (17%); серед професійних якостей переважають: професіоналізм (33%), толерантність (26%), аналізуючий (21%); творчість (20%), а серед міжособистісних: емпатійність (28%), комунікабельність (26%), комунікативність (24%), гуманність (22%).

Рис. 7. Особистісні якості психолога за даними контент-аналізу методики «Методика визначення професійних стереотипів» у групі практикуючих психологів

Специфіка професії «психолог» передбачає, перш за все, сформованість особистісних, професійних та міжособистісних якостей, які протягом навчання та практичної діяльності психолога повинні розвиватися та сприяти успішній реалізації обраної професійної діяльності.

Отримані результати показали, що існують особливості образу психолога в кожній із груп, це свідомо сформовані образи психолога, які підвищують якість його професійної діяльності як змістовно – через соціальні ролі і позиції, рівень яких досягається суб'єктом, так і в процесі професійної ідентифікації – це є актуальним і фундаментально значущим.

Висновки. Отже, в процесі трансформації індивідуальних образів, соціального стереотипу професії формуються певні професійні уявлення.

Професійне становлення психолога залежить від професійного самовизначення, професійного розвитку. Образ психолога, що формується у процесі навчання та практичної діяльності – це своєрідний механізм, який може формувати індивідуальні професійні уявлення, і навпаки, може формувати стереотипізований образ професії, що закріплюється у соціальній групі. Таким чином, на формування образу психолога впливають індивідуальні стереотипи, які є в професійній діяльності психолога, а також погляди, які закріпились у суспільстві. Уявлення особистості про образ психолога дає можливість адаптуватися в професії, усвідомити свої можливості, розвиватися в професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блинова О.Є. Поняття «стереотип» у просторі наукових категорій / О.Є. Блинова // Серія: Психологічні науки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. – Том 2. – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 6–11.
2. Бургин М.С. Социальные стереотипы и научные парадигмы как регуляторы научной деятельности [Текст] / М.С. Бургин В.И. Оноприенко; ред. Б.А. Малицкий; НАН Украины. Центр исслед. науч.-техн. потенциала и истории науки им. Г.М. Доброва. – К: [б. в.], – 1996. – 30 с.
3. Кліманська М.Б. Психологічні особливості стереотипного сприймання професії психолога / М.Б. Кліманська // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. – 2011. – 13, Ч. 3. – С. 171–177.
4. Міхно К.О. Структура професійних уявлень та методи їх вивчення / К.О. Міхно // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К., 2005. – № 22–23. – С. 85–88.